

MANAGEMENTUL CLASEI.

Tehnici de modificare comportamentală aplicate în școală

Reușita unei ore de curs depinde de comportamentul tuturor elevilor. De exemplu, dacă un elev balansează o carte pe cap și clasa râde, comportamentul nu poate fi ignorat, deoarece va continua atâta timp cât colegii par interesați de ceea ce se întâmplă (chiar va încuraja și pe alții să imite gestul). A-i muștra poate atrage chiar mai multă atenția din partea colegilor, sau mai rău poate face ca indisciplinații să se simtă mândri printre colegi. În mod similar dacă doi elevi își șoptesc sau își vorbesc unul altuia ei se încurajează reciproc pentru un astfel de comportament, iar ignorându-i de această dată nu va face decât să-i provoace și mai mult la discuții. Există două soluții contra sprijinului acordat de colegi unui indisciplinat. O soluție ar fi ca elevul indisciplinat să fie izolat și privat de atenția colegilor. Cea de-a doua soluție este utilizarea strategiei "incidente de grup" prin care întreaga clasă (sau grupe de elevi dintr-o clasă) să fie recompensată pe baza comportamentului fiecăruia dintre ei.

Prin această strategie recompensele tuturor elevilor depind de comportamentul colegilor de clasă, ceea ce înlătură sprijinirea lipsei de disciplină.

Toate aceste modalități de intervenție în clasă se bazează pe așa numitele tehnici de modificare a comportamentului.

Managementul clasei este definit ca abilitatea profesorului de a programa și organiza activitățile clasei în scopul asigurării unui climat favorabil învățării. Managementul clasei are ca și obiective: prevenția și disciplina.

Principiile managementului clasei:

- ◆ Îmbunătățirea condițiilor învățării
- ◆ Prevenirea stresului profesorilor și elevilor
- ◆ Creșterea timpului petrecut în sarcina de învățare și nu controlul comportamentelor disruptive
- ◆ Elevii respectă regulile pe care le înțeleg și le acceptă
- ◆ Implicarea elevilor în activități care să le solicite participarea activă

Poate că nici un alt aspect al predării, nu constituie o preocupare la fel de importantă a profesorilor - indiferent că sunt începători sau cu experiență - decât activitățile de management a clasei. Managementul clasei reprezintă un set complex de comportamente de organizare a clasei, inițiate de către profesor, cu scopul de a crea și menține un climat, care să-i permită atingerea

obiectivelor instrucționale. Desigur principalul obiectiv al acestor comportamente vizează facilitarea activității de învățare a elevilor. Ca atare, organizarea clasei poate fi considerată una din sarcinile fundamentale, și poate cea mai dificilă, pe care o realizează profesorul în școală.

Perspective privind managementul clasei

Parcurgând literatura de specialitate putem decela câteva perspective de abordare a managementului clasei:

a) Perspectiva generală, conform căreia *managementul clasei reprezintă un set de comportamente utilizate în predare, prin intermediul cărora profesorul stabilește și menține condiții care să permită elevilor să învețe eficient.*

b) Perspectiva autoritară, disciplinară: *managementul clasei este acel set de comportamente de predare cu ajutorul cărora profesorul stabilește și menține ordinea în clasă.* Frecvent persoana ce adoptă un astfel de stil de predare este percepută ca ostilă și dușmănoasă. Educatorii care acționează într-o manieră dură, pot să-i transmită implicit elevului (care manifestă un comportament indezirabil) că este inapt sau prost. Acești profesori de cele mai multe ori fie: (a) stabilesc pedepse extreme, nefiind însă consecvenți în aplicarea lor, fie (b) încearcă să compromită încrederea în sine a elevului, inducându-i ideea că este un incapabil. Duritatea poate fi comunicată atât verbal cât și nonverbal. Desigur nu este necesară întotdeauna utilizarea limbajului verbal pentru a comunica un anumit mesaj. Limbajul trupului poate să exprime la fel de bine atitudinea ostilă a profesorului.

c) Perspectiva tolerantă sau pasivă: *managementul clasei este acel set de comportamente de predare prin care profesorul permite elevilor să facă ceea ce doresc în oră, fără a interveni decât în situații speciale.* Profesorii care adoptă un stil pasiv se caracterizează prin câteva aspecte: (a) evită confruntările directe cu problemele comportamentale ale elevilor, (b) adoptă un stil de abordare a dificultăților de relaționare cu elevii insuficient de ferm și direct (c) intervențiile lor sunt de cele mai multe ori post-eveniment, adică le spun elevilor doar ceea ce trebuiau sau se așteptau să facă, (d) ignoră comportamentul dezadaptativ al elevilor și (e) nu reușesc să impună anumite reguli.

d) Perspectiva modificărilor comportamentale: *managementul clasei vizează acel set de comportamente utilizat de profesor în predare prin intermediul căruia:*

- *promovează și stimulează comportamentele adecvate ale elevilor*
- *reduce / elimină frecvența și probabilitatea apariției unor comportamente nepotrivite la oră,*
- *facilitează relații interpersonale și un climat socioemoțional pozitiv în sala de clasă.*

În felul acesta inițiază și menține o organizare a clasei cât mai productivă.

Evaluarea eficienței managementului clasei

Una din modalitățile de evaluare a eficienței managementului clasei constă măsurarea timpului efectiv pe care elevii îl alocă activității de învățare. Astfel, un bun test al organizării unei clase îl reprezintă gradul de implicare a elevilor la activitățile clasei și implicit volumul de timp alocat activității de învățare propriu zisă. Sporirea timpului în care elevii sunt angrenați în învățare permite evaluarea gradului de succes al tehnicilor de conducere a unei clase. Desigur, timpul dedicat învățării pe care dorim să-l creștem trebuie să fie de calitate, deoarece performanțele nu vor spori, dacă acest timp nu este utilizat în mod judicios. Prezentăm câteva din modalitățile prin care putem crește cantitatea de timp alocată instruirii:

- (a) scăderea timpului între două activități consecutive,
- (b) o bună pregătire prealabilă a profesorului pentru a planifica orele în detaliu,
- (c) menținerea ordinii și controlului clasei etc.

Dezvoltarea sentimentului responsabilității față de propria învățare stimulează abilitățile de înțelegere, de control și de autoevaluare ale elevilor. Atenție însă, că la început o astfel de achiziție poate fi mai anevoioasă, însă efectele ei sunt cu bătaie lungă.

Temă de reflecție nr. 1

Care ar fi câteva modalități alternative prin care ar putea fi evaluat managementul clasei?

Climatul clasei. Scopurile unui mediu optim de învățare

Una din atribuțiile de bază ale profesorului este aceea de a planifica și structura mediul de învățare, astfel încât să faciliteze schimbări progresive, dezirabile în comportamentul și stilul de învățare a elevului. Un astfel de mediu ar trebui să ofere cât mai multe oportunități pentru dobândirea unor experiențe de succes. Studiile arată că elevii care experimentează succesul doresc să se implice în rezolvarea de sarcini noi și totodată își dezvoltă sentimente pozitive față de propria lor persoană. În schimb, elevii care se consideră depășiți de situații și incapabili dezvoltă, cel mai probabil sentimente de neajutorare.

În consecință scopul principal al managementului clasei constă în crearea unui mediu educațional care să maximizeze potențialul de învățare al elevilor și să încurajeze angajarea lor activă în activitatea de învățare. Totodată profesorii trebuie să asigure un climat în care elevi să se simtă confortabil și pe cât posibil protejați de a asocia școala cu sentimentul de eșec. Un mediu optim de învățare reclamă câteva condiții:

1. Asistarea elevilor în procesul de învățare, promovarea și dezvoltarea calităților academice și sociale ale acestora
2. Asigurarea unor condiții fizice optime de învățare, o organizare a clasei adaptate nevoilor sociale/emoționale și nivelului de dezvoltare ale elevilor
3. Încurajarea elevilor să adopte un stil interactiv și pozitiv de relaționare cu profesorii și colegii lor
4. Asigurarea unor oportunități pentru dezvoltarea unor comportamente adecvate și experiențe de succes
5. Încurajarea elevilor să adopte un rol activ în învățare prin conștientizarea capacităților și abilităților lor proprii, și prin înțelegerea interacțiunilor dintre indivizi, sarcini și strategii
6. Facilitarea dezvoltării la elevi a unei învățări de tip strategic.
7. Încurajarea elevilor să-și asume responsabilitățile pentru propriul lor mod de învățare prin dezvoltarea și utilizarea funcțiilor executive de control (planificare, organizare, monitorizare și verificarea rezultatelor (efectelor)).
8. Oferirea de posibilități de interacțiune socială pozitivă în timpul procesului de învățare, stimularea învățării reciproce.

9. Oferirea unui feed-back imediat și întărirea progreselor constatate, care să conștientizeze elevii de rezultatul eforturilor lor.

PREMISE ALE MANAGEMENTULUI CLASEI

Urmărind și analizând reacțiile elevilor la diversitatea metodelor utilizate de profesori în timpul orei, Kounin (1970) (apud Sternberg, 2002) ajunge la concluzia că există câteva lucruri de importanță majoră pe care le poate face un profesor, astfel încât să realizeze un bun management al clasei. Dintre aceste amintim: o continuă monitorizare a clasei, soluționarea imediată a problemelor ce intervin simultan,

Monitorizarea clasei

Monitorizarea clasei reclamă o alocare distributivă de resurse atenționale spre evenimentele care au loc simultan în clasă. Profesorii care alocă resursele lor mintale în direcția monitorizării fiecărei activități a clasei se confruntă de regulă cu mai puține probleme de disciplină, comparativ cu profesorii care nu realizează sau nu reacționează la evenimentele din oră. Profesorii eficienți reacționează imediat la orice problemă de disciplină. În schimb, profesorii mai puțin eficienți fie nu acordă suficientă atenție problemelor potențiale de disciplină, fie nu reacționează la respectivele incidente, în speranța ca acestea se vor soluționa de la sine.

Una din modalitățile prin care profesorul poate monitoriza clasa este menținerea contactului vizual cu elevii și pronunțarea numelui acestora, arătându-le astfel că observă întreaga lor activitate. Sporirea eficienței monitorizării reclamă utilizarea unui număr cât mai mare de canale de comunicare: utilizarea vocii, contactul vizual, expresia mimică, în scopul interacțiunii simultane cu un număr cât mai mare de elevi.

Soluționarea simultană a problemelor care survin în timpul orei

Profesorul expert trebuie să facă mai multe lucruri simultan: să fie atent la ce se întâmplă în clasă, să predea lecția, să evalueze gradul de înțelegere a lecției de către diferite categorii de elevi și totodată să identifice pe cei care au nevoie de explicații suplimentare, să știe cât timp mai este până sună în pauza și chiar să observe dacă fereastra deschisă distrage atenția elevului care stă în fața ei. În consecință, profesorul este solicitat să soluționeze mai multe probleme care survin simultan: de exemplu, verifică dacă tema făcută de un grup este corectă și în același timp intervine (dacă este cazul) în momentul în care un elev din alt grup își deranjează colegii.

Un profesor eficient, în timp ce participă la realizarea unei activități didactice, la care este implicat un grup de elevi este atent și la ceilalți elevi din clasă, asigurându-se că și ei lucrează la aceeași temă. Dacă în timpul unei conversații survine un conflict, profesorul va încerca imediat să-l medieze, indicând celor implicați în conflict ce trebuie să facă.

Evitarea întreruperilor prin trecerea lină de la un moment la altul

Una din erorile frecvente, pe care le pot comite profesorii novici în timpul orei este întreruperea cursului unei activități în diverse faze de realizare ale acesteia. Scopul acestor întreruperi

poate fi divers (de cele mai multe ori, atenționarea sau corectarea comportamentului unui elev). Însă, simpla întrerupere a acțiunii face mult mai probabile activitățile alternative, de evaziune din sarcină. Aceste activități pot acapara resursele atenționale ale elevului. Spus în termenii simțului comun întreruperile distrag atenția elevilor, iar în termeni mai tehnici, simpla întrerupere a activității poate fi o întărire pentru evaziunea din sarcină (o face mai probabilă). Dimpotrivă, continuarea, persistența într-o activitate începută reduce frecvența evaziunii. După cum observăm, întreruperile distrag atenția elevilor de la activitatea de învățare, iar unora dintre ei le va fi foarte greu să revină și să se refocalizeze asupra lecției. Acești elevi pot chiar să renunțe la a se mai implica în activitățile curente ale orei, găsimu-și alte preocupări. Chiar și în cazul adulților, o întrerupere (cum ar fi sunetul unui telefon) poate distrage atenția de la activitățile curente.

Profesorii eficienți, de regulă evită întreruperile sau le utilizează cu multă precauție. Când are loc un incident, profesorul poate implica elevii în anumite activități pentru a-i ține ocupați (de ex. “rezolvați următoarele două probleme în caietele voastre”), în timp ce încearcă să rezolve problema ivită.

Profesorii mai puțin eficienți pot de asemenea să întâmpine dificultăți în segregarea lucrurilor esențiale de cele banale care plictisesc elevii, făcându-i să-și piardă interesul și să se demobilizeze din activitățile curente din clasă.

Implicarea tuturor elevilor în activitățile de la clasă

Chiar dacă, la un moment dat, profesorul ajută un grup de elevi din clasă să rezolve o problemă dată, el trebuie, în același timp să fie atent și la nevoile celorlalți. O modalitate prin care profesorii pot să implice un număr cât mai mare de elevi în activitățile clasei este numirea acestora într-o anumită ordine. Însă, dacă ordinea este prestabilită, acei elevi care știu că rândul lor nu este imediat, pot să-și găsească alte preocupări. Surprinderea elevilor îi poate face mai atenți deoarece nu pot să anticipeze când le vine rândul la răspuns. O eroare curentă a novicilor o reprezintă interacțiunea cu un singur elev, în timp ce clasa se ocupă cu altceva sau fantazmează.

Cele mai eficiente tehnici de a-i face pe elevi să participe activ la oră sunt cele care îi responsabilizează în activitatea de învățare. În general, experții angajează întreaga clasă în soluționarea unei probleme: astfel, în timp ce unul din elevi rezolvă o problemă la tablă ceilalți urmează să lucreze individual în caiet. De asemenea materialul ce urmează a fi studiat este descompus în unități cu sens iar verificarea înțelegerii acestuia se face prin adresarea de întrebări inferențiale. Elevii sunt numiți într-o ordine aleatoare și sunt solicitați să-și motiveze și argumenteze răspunsurile.

Predarea într-o manieră entuziastă și interesantă a lecției

Atmosfera de entuziasm din clasă depinde în bună măsură de varietatea stilurilor de predare pe care le utilizează educatorul. Atitudinea unui profesor entuziast este de regulă contagioasă. Profesorii care utilizează aceleași tehnici în fiecare zi sunt percepuți ca neinteresanți și monotoni, iar elevii vor adopta un stil similar, manifestând lipsă de implicare și de entuziasm. De aceea nu de puține ori, experții se pliază, cel puțin în debutul lecției pe ariile de interes ale elevilor sau pe evenimente de actualitate. Predarea cu entuziasm dublată de disponibilitatea profesorului de a utiliza lauda și încurajarea crește implicarea elevilor în activitățile clasei și creează o atmosferă pozitivă, lipsită de tensiune.

Nivelul de interes al elevilor poate fi susținut de menținerea unui nivel de activare adecvat. În asigurarea acestui nivel optim de activare trebuie să se țină cont de volumul atenției elevilor, care

depinde de vârstă și de nivelul de dezvoltare al acestora. Copiii mai mici nu pot să-și mențină atenția concentrată pe o perioadă lungă de timp și să aloce resursele lor mintale în rezolvarea simultană a mai multor sarcini neautomatizate.

Pentru că nevoile copiilor diferă în funcție de vârstă, tehnicile eficiente de conducere a claselor diferă pentru elevii de vârstă diferită. Un institutor, care predă la ciclul primar, trebuie să fie pregătit cu activități noi și distractive pentru activități de scurtă durată, deoarece copiii își vor pierde interesul pe parcurs. În general, la clasele elementare se recomandă utilizarea unor activități și metode de învățare variate, deoarece copiii nu pot rămâne implicați în același tip de activități pentru mai mult timp. Însă varierea activităților nu este la fel de eficientă pentru elevii de liceu, a căror capacitate atențională este semnificativ mai mare. Astfel, cunoașterea dezvoltării cognitive a elevilor devine esențială pentru stabilirea nivelului de expectanță față de diferitele categorii de elevi. Pe baza acestor expectanțe se vor selecta metodele cele mai eficiente pentru a maximiza nivelul de interes al elevilor.

Critica constructivă

O critică constructivă este specifică și clară, concentrându-se asupra comportamentului inadecvat și nu asupra persoanei care face acel comportament. De exemplu, un profesor ar putea spune: „Când scrii dezordonat este foarte greu pentru mine să-ți urmăresc ideile.”, sau „Dacă vorbești în timp ce predau distragi atenția colegilor tăi și te suprapui peste ceea ce spun eu.”

În general, o critică constructivă este lipsită de mânie, sarcasm sau răutate. Uneori, elevii pot provoca răbdarea profesorilor, însă un bun profesor în general nu se va enerva și mai important nu se va lăsa controlat de mânie. Critica constructivă este eficientă nu numai pentru elevul căruia i-a fost atribuită, dar și pentru ceilalți elevi, care au văzut comportamentul lui deficitar și reacția profesorului la acest comportament. De asemenea, ei sunt influențați pozitiv într-o atmosferă în care criticismul este manifestat constructiv. Pe de altă parte, un profesor care își pierde răbdare și începe să strige la elevi transmite un mesaj negativ pentru ceilalți elevi care observa astfel de reacții.

Cum ar trebui să răspundă un profesor la un comportament nepotrivit al unui elev? Kounin (1970) propune câteva **sugestii** în acest sens.

(a) În primul rând, rostește numele elevului care a greșit, concentrează-ți atenția asupra comportamentului și nu asupra persoanei. Cu alte cuvinte spune clar greșeala din comportamentul lui și nu scoate în evidență faptul că el sau ea sunt incompetenți sau proști.

(b) În al doilea rând, specifică motivul pentru care comportamentul respectivului elev a fost necorespunzător.

(c) În al treilea rând, descrie comportamentul corect care ar trebui să-l înlocuiască pe cel necorespunzător.

(d) În al patrulea rând, fii ferm și stăpân pe tine, însă nu te impune prin mânie.

Studiile lui Good și Brophi (1984) au arătat că o bună organizare a clasei este dependentă de gradul de implicare activă a profesorului la lecție. În acest fel, transmite elevilor sentimentul că sunt eficienți, implicându-se în activitățile din școală și vor fi conștienți că sunt capabili pentru a face asta. În clasele bine organizate momentele de întrerupere, confuzie sau pierdere de timp sunt reduse la minim, pe baza utilizării eficiente a tehnicilor de organizare prezentate.

Everston et al., (1997) au studiat relația dintre tipul de management al clasei și performanțele elevilor în mai multe școli. Concluzia studiului a fost că nivelul de eficiență al unei clase este dat, nu atât de capacitățile și aptitudinile elevilor cât mai ales de calitatea organizării clasei. Studiind organizarea elevilor în mai multe școli elementare (Everston et al., 1997) și în școli generale (Emer et al., 1979) au identificat tehnici de management specifice nivelurilor de școlarizare. Astfel există tehnici adecvate ciclului primar, gimnazial sau liceal, însă există și tehnici generale care funcționează eficient la toate vârstele.

Temă de reflecție nr. 2

Oferiți exemple de modalități prin care poate fi utilizată critica constructivă

Concluzii și sugestii pentru predare

- Arată elevilor că ești cu ei. Fii atent la tot ce se petrece în clasă, menține controlul lucrurilor și fii prompt în corectarea comportamentului nepotrivit. Profesorii care sunt percepuți de elevi ca nefiind interesați de evenimentele din clasă, își vor pierde respectul elevilor și capacitatea de-a conduce clasa.
- Învăță cum să coordonezi mai multe activități simultan. Această deprindere poate fi însușită doar prin practică. Profesorii experimentați realizează mai multe lucruri în același timp fără să se simtă amenințați.
- Asigură o trecere lină de la o activitate la alta, manifestând entuziasm și interes. A ține sub control fluxul activităților, înseamnă a păstra o legătură mai puternică cu ritmul clasei.
- Implică toți elevii în activitățile din clasă. Rezistă tentației de a numi același elev de fiecare dată, chiar dacă este mai facil decât să încerci să obții răspunsuri indezirabile
- Critică pozitiv elevii, pentru a-i ajuta să se dezvolte. Transmite sugestii concrete privind ameliorarea unor comportamente, nu doar simple atenționări spre „a face mai bine data viitoare”. Implementează strategii despre abilități și scopuri în acord cu efortul necesar: „trebuie să lucrezi mai mult pentru a memora lista cuvintelor din vocabular – a învăța cuvinte noi cere timp și efort”.

Practici inadecvate privind controlul problemelor comportamentale

Distingem mai multe categorii de practici, pe care profesorii le pot utiliza în conducerea orei, dar care s-au dovedit a fi neproductive. Astfel de practici pot crea o atmosferă tensionată la clasă. Prezentăm în continuare câteva dintre ele:

Practici represive sau amenințătoare

- a) recurgerea la forță, constrângere sau excludere
- b) utilizarea amenințărilor sau a unor restricții
- c) utilizarea sarcasmului sau punerea elevului în situații ridicole/jenante

- d) pedepsirea unui elev în mod exemplar

Practicile represive și de amenințare schimbă comportamentul doar la suprafață și pentru moment; de obicei acest lucru este urmat de comportamente nedorite, cum ar fi manifestarea ostilității.

Practici care distrag, ignoră sau eludează

- a) ignorarea/trecerea cu vederea a comportamentului dezadaptativ și neadoptarea vreunei atitudini
b) schimbarea compoziției grupului în care intervine comportamentul disruptiv prin rotirea membrilor
c) trecerea responsabilității comportamentului de grup asupra unui singur membru, sau invers
d) oprirea activității pentru evitarea comportamentului

Practicile de distragere și ignorare adesea mențin o stare de neliniște și fugă de responsabilitate, din partea profesorului, iar elevilor le conservă anumite comportamente agresive și ostile.

Practici de presiune sau de dominare

- a) utilizarea unor grupuri de presiune, recursul la comandă sau ceartă
b) utilizarea amenințărilor și presiunii prin invocarea persoanelor care reprezintă autoritatea (părinți, director)
c) exprimarea dezaprobării prin cuvinte, atitudine, acțiune
d) coerciția, șantajul
e) utilizarea comparației drept mijloc de presiune
f) delegarea puterii elevilor pentru a impune controlul
g) apelul, măgulirea, moralizarea

Practicile de presiune sau dominante adesea rezultă în supunerea la suprafață, în schimb duc ades la sentimente de frustrare, resentimente puternice și atitudini ostile.

Abordarea climatul socio-emoțional la nivelul clasei

Managementul clasei și instruirea eficientă sunt în bună măsură o funcție a relațiilor interpersonale pozitive din clasă (profesor-elev și elev-elev). În acest context profesorul devine principal actor sau determinant al relațiilor interpersonale și al climatului clasei.

A. Carl Rogers (1975) a identificat mai multe atitudini ale profesorului pe care le consideră esențiale în facilitarea învățării în școală: congruență; acceptare; înțelegere empatică.

- Congruență – a fi tu însuși, onest, conștient de propriile sentimente, a le accepta și a acționa conform lor. De exemplu manifestarea unor expresii sincere de entuziasm sau plictiseală.
- Acceptare – profesorul manifestă o atitudine de încredere și respect față de fiecare elev.
- Înțelegerea empatică – respectiv înțelegerea punctului de vedere al elevului, a modului în care percepe, simte și gândește acesta realitatea.

B. Ginott (1993) adaugă acestei liste o caracteristică extrem de importantă **comunicarea eficientă**. Când face critici profesorul descrie: (a) situația, respectiv comportamentul și nu

personalitatea și caracterul elevului și (b) ceea ce trebuie să facă elevul, fără a manifesta un caracter punitiv.

Ginott face următoarele recomandări în acest sens:

1. Nu atribuiți judecăți de valoare caracterului și personalității elevului deoarece acest lucru poate fi umilitor.
2. Descrieți situațiile, exprimați sentimente despre situație, și clarificați așteptările cu privire la situație.
3. Exprimați sentimentele autentice care să promoveze înțelegerea elevului.
4. Diminuați ostilitatea prin invitarea la cooperare și asigurați-le elevilor ocazii de a experimenta independența.
5. Evitați comenzi și întrebările care provoacă răspunsuri defensive.
6. Recunoașteți, acceptați și respectați ideile și sentimentele elevului.
7. Evitați diagnosticarea și prognozarea, care duc la etichetarea elevului.
8. Descrieți procesele și nu judecați produsele sau persoanele. Asigurați coordonare, nu criticism.
9. Evitați întrebările și comentariile care pot provoca resentimente și invită la rezistență.
10. Evitați folosirea sarcasmului; acest lucru poate diminua stima de sine a elevului.
11. Rezistați tentației de a oferi soluții rapide/facile sau o coordonare imediată pentru a rezolva problemele pe care poate să le rezolve elevului.
12. Evitați morală sau cicalăala, care este nemotivată.
13. Monitorizați și fiți conștient de impactul pe care le pot avea unele cuvinte asupra elevilor.
14. Ascultați elevii și încurajați-i să-și exprime ideile și sentimentele.

Glasser (1992) pornește de la ideea că una din trebuințele umane de bază o reprezintă dobândirea identității. Autorul susține că pentru a realiza o identitate de „succes” în contextul școlii, elevul trebuie ajutat să-și dezvolte responsabilitatea socială și sentimentul de autoeficacitate. Responsabilitatea socială și autoeficacitatea sunt rezultatul dezvoltării unor relații bune cu ceilalți – colegi sau profesori. Astfel, **implicarea** este crucială în dezvoltarea unei identități de succes. În acest scop autorul propune un proces etapizat, pe care profesorul poate să-l utilizeze pentru a ajuta elevul să-și modifice comportamentul.

1. Implicarea în relația cu elevii ajutându-i în mod concret în soluționarea unor probleme care îi depășesc; acesta presupune a accepta elevul ca persoană, însă nu și comportamentul inadecvat al acestuia.
2. Descrierea comportamentului prezent al elevului în absența unei evaluări imediate a persoanei acestuia.
3. Asistarea elevului în luarea de decizii corecte privind ameliorarea comportamentului problemă; în acest context e important să se ia în calcul factorii care joacă un rol important în inițierea și menținerea problemei.
4. Sprijinirea elevului în activitatea de planificare a cursului acțiunilor prin responsabilizarea acestuia.
5. Ghidarea elevului în a se implica în acțiunile pe care le-a selectat.
6. Sprijinirea elevului în urmărirea planului și angajamentului.
7. Aplicarea cu consecvență a consecințele comportamentelor inadecvate, dar nu în mod răzbunător; dezvoltarea împreună cu elevul a unui plan alternativ.

În concluzie, profesorul trebuie să construiască relații interpersonale pozitive cu elevii și totodată să promoveze un climat socioemoțional pozitiv în clasă prin: (a) exprimarea congruenței, (b) manifestarea empatiei; (c) comunicare eficientă (evitarea criticii și etichetării, focalizarea conversației asupra comportamentului și nu asupra persoanei); (d) susținerea elevilor în a-și asuma responsabilități sociale și (e) stabilirea pe cât posibil a unor raporturi democratice la nivelul clasei.

ANALIZA FUNCȚIONALĂ A COMPORTAMENTULUI

Ce este analiza funcțională a comportamentului?

Frecvent auzim spunându-se: “Tratează simptomele, dar ignoră boala”. Nu de puține ori educatorii adoptă o astfel de strategie în încercarea de a soluționa problemele comportamentale constatate în clasă. Altfel spus, încearcă să elimine comportamentele disruptive, fără a analiza și ameliora posibilele cauze, care au favorizat și amplificat producerea acestora. Analiza funcțională a comportamentului pornește de la întrebarea: “*De ce?*”. De ce Marcel pare că nu poate să stea la locul lui în clasă? De ce Mihai își întoarce capul în mod repetat? De ce Elizei îi zboară gândurile aiurea?

Fiecare din comportamentele noastre are la origine unul sau mai multe motive, care-l declanșează și susțin. De pildă, același comportament la un elev poate avea funcția de dobândire a atenției profesorului, pe când la altul de autostimulare. Alteori, comportamentul dezadaptativ reprezintă un mijloc de comunicare prin care elevul își exprimă, într-o formă mai mult sau mai puțin mascată: sentimentele de frustrare, anxietate, durerea fizică sau alte emoții negative. Aruncarea cu obiecte în clasă, poate să exprime nevoia de interacțiune, după cum un ton mai ridicat al vocii poate fi o modalitate eficientă de a scăpa de o anumită sarcină. De asemenea, comportamentul provocator poate fi cauzat de un sentiment al excluderii din grup, al privării de anumite privilegii sau de revolta față de un mediu supracontrolat. Până la un anumit nivel al intensității de manifestare, comportamentul disruptiv are șanse să-și atingă scopul; producerea acestuia face ca elevul să obțină ceea ce dorește (mai multă atenție, își satisface nevoia de comunicare sau se sustrage realizării unor sarcini). În concluzie, comportamentele disruptive, recurente nu au loc fără un motiv.

Pentru a răspunde la întrebarea “de ce” are loc un anumit comportament se poate recurge la așa numitul procedeu de analiza funcțională.

Analiza funcțională a comportamentului este o modalitate de colectare și testare de informații, pe baza cărora pot fi determinate motivele și funcțiile pe care le au comportamentele disruptive. Procesul analizei funcționale a comportamentului se concentrează pe determinarea variabilelor mediului înconjurător care inițiază și mențin problemele de comportament.

Principii de bază ale analizei funcționale

Prezentăm câteva din principiile de care trebuie să ținem cont în realizarea unei analize comportamentale riguroase.

- Analiza comportamentelor implică identificarea, observarea și specificarea comportamentului ex: mod de exprimare, mod de interacțiune cu ceilalți.

- Atât pentru excesele cât și pentru deficitale comportamentale trebuie identificate comportamente adecvate sau alternative, de ex: un elev adresează întrebări care nu sunt la obiect; comportamentul alternativ ar fi: provocarea acestuia în discuții interesante unde să adreseze întrebări pertinente pentru care va fi recompensat.

- Accentul să se pună pe problemele curente ale comportamentului și mai puțin pe identificarea unor cauze din trecut ex: în ce fel problema elevului de a discuta pe lângă subiect persistă. Se impune acordarea unei atenții sporite, factorilor care mențin aceste comportamente; ex: alți elevi care se alătură grupului și sunt atenți la glumele elevului.

- Analiza funcțională a comportamentului se concentrează pe contextul problemei elevului ex: dacă e activ la ore; cât timp durează aceasta? ex: alți elevi se adună în jurul băncii lui; reacția care apare în jurul elevului ex: alți elevi ascultă concentrați și după ce problema de comportament a avut loc ex: alți elevi încep să râdă.

- Evaluarea funcțională a elevului să se facă în termeni comportamentali și să evite descrieri pe bază de etichete predeterminate.

- Scopul principal al evaluării funcționale este de realizarea a unei analize clare și specifice a problemei, ex: cum s-a dezvoltat și cum se menține problema.

Analiza trebuie să conducă la stabilirea unor scopuri și la formularea unor ipoteze privind intervențiile posibile de scurtă și lungă durată. Scopurile ar trebui să fie:

- specifice
- măsurabile
- realizabile
- relevante
- limitate în timp

Definirea comportamentului dezadaptativ

Înainte de a realiza analiza funcțională propriu zisă e importantă definirea comportamentelor dezadaptative. Anterior identificării oricăror modalități de modificare a comportamentului dezadaptativ al elevului, profesorul trebuie să analizeze caracteristicile specifice ale comportamentului care îl împiedică să învețe. Ca prim pas al analizei este importantă definirea comportamentului. Dacă descrierile comportamentale sunt vagi (ex. atitudine negativă sau agresivitate), este dificilă analiza acestora și identificarea unor intervenții corespunzătoare. De pildă, agresivitatea poate să însemne lucruri diferite la oameni diferiți. Astfel, unii pot considera că un gest amenințător poate să însemne agresiune, alții poate

nu. O definiție cât mai precisă, bazată pe exemple și contraexemple ar trebui să reducă nivelul de ambiguitate a descrierilor comportamentelor disruptive.

Temă de reflecție nr. 3

Oferiți 5 exemple de comportamente dezadaptative care pot să survină în clasă?

Ce este un comportament dezadaptativ?

Comportamentul dezadaptativ sau disruptiv reprezintă răspunsul indezirabil al elevului la o varietate de contexte educaționale. El poate fi determinat, fie (a) de un mediu insuficient structurat fie (b) de un context nestimulant, sau suprasolicitant, (Ouvry 1987) sau de insuficienta diversificare a repertoriului abilităților sociale ale elevului. Astfel că, nu putem decela un singur factor responsabil de producerea comportamentului dezadaptativ; de cele mai multe ori intervin cauze multiple, aflate în interacțiune.

Zarkowska și Clements (1997) descriu două criterii generale, pe baza cărora se poate decide dacă un comportament este dezadaptativ:

- (a) comportamentul persoanei este contrar normelor sociale
- (b) comportamentul cauzează un stres semnificativ celor care interacționează cu acea persoană.

Particularizând la contextul școlar, un comportament este considerat dificil, dacă întrunește unul sau mai multe din următoarele criterii:

- Comportamentul împiedică elevul să participe la activitățile curriculare.
- Comportamentul are un efect negativ asupra procesului educativ și asupra performanțelor de învățare ale elevului și ale clasei.
- Comportamentul nu este adecvat vârstei și nivelului de dezvoltare ale elevului.
- Comportamentul duce la izolarea elevului de colegi.
- Comportamentul are un impact negativ asupra independenței elevului.
- Comportamentul constituie o potențială amenințare (pericol) pentru colegi, profesori sau resursele școlii. Acesta include și comportamentul de autovătămare.
- Comportamentul reduce oportunitățile elevului de dezvoltare personală (abilități, stimă de sine, aptitudini).

➤ Comportamentul are un efect negativ asupra relațiilor școală-părinți/tutori. Se poate instala un ciclu distructiv al învinuirii reciproce; astfel părintele învinuiește școala pentru problemele elevului, iar școala învinuiește părintele. De multe ori părinții pot să ofere o perspectivă cronologică și contextuală asupra problemelor elevului, pe care cadrele didactice nu-și pot permite să le ignore.

Criteriile prezentate mai sus nu sunt exhaustive. Ele nu trebuie convertite într-o listă de sancțiuni, pe baza căreia elevul să acumuleze puncte, care să-l marginalizeze sau să-l ducă la excluderea din școală. Dimpotrivă, aceste criterii ar trebui să faciliteze identificarea timpurie a manifestării comportamentelor dificile. Finalitatea acestei identificări s-ar concretiza în proiectarea unor intervenții țintite, de soluționare a problemelor constatate, într-o fază cât mai incipientă

Menționăm că simpla descriere a comportamentului dificil nu promovează comportamente alternative, nici la nivel individual, nici la nivelul clasei.

Ce spunem noi

Este foarte probabil să fi auzit afirmații de genul: “Tudor se comportă întotdeauna așa”, “Popescu este un elev violent”, “Maria este foarte agresivă”, exprimate în școală, în diferite ocazii. Frecvența lor sporește odată cu creșterea nivelului de stres sau de eșec perceput de către profesor. Desigur de cele mai multe ori astfel de reacții sunt generate de sentimentul de ineficiență trăit, ca urmare a eșecului în soluționarea unor probleme de comportament. Problema este că termenul “agresiv” pe care îl atașăm unui elev se transformă într-o etichetă, care ulterior îl va stigmatiza. Trebuie să fim atenți că, o astfel de etichetă, deseori poate fi lipsită de acuratețe și chiar nedreaptă. Un pericol inerent al utilizării unor asemenea expresii este inducerea de emoții negative și de bariere de comunicare elev-profesor. Mai mult, utilizarea unor astfel de afirmații poate reprezenta un impediment serios al acurateței, atât a înțelegerii elevului cât și a descrierii acestuia în discuțiile cu părinții, colegii, sau cu elevul însuși. Totodată ele nu induc și nici nu sugerează ideea de schimbare.

Ce semnifică de fapt

Să discutăm câteva din percepțiile profesorului, privind relațiile sale cu elevii ce manifestă comportamente indezirabile, subliniind problemele pe care le ridică fiecare.

A. Ce se ascunde, de fapt, în spatele expresiei: “Ea se comportă așa tot timpul”? De cele mai multe ori un sentiment de frustrare cauzat, de anumite probleme recurente, nesoluționate eficient de către profesor. Ca urmare, acesta va începe să se simtă neajutorat și depășit de o situație, aparent fără ieșire. Mai mult, o astfel de stare generează convingeri de incompetență profesională, care întrețin sentimentele de eșec profesional. Însă, este aproape sigur că elevul nu va manifesta comportamentul dificil tot timpul; astfel că afirmația de mai sus devine discutabilă, cel puțin sub raportul frecvenței.

B. O afirmație de genul: “George este un elev violent” induce ideea unui comportament, care a devenit o problemă atât de serioasă încât, o singură caracteristică epuizează descrierea întregii personalități a elevului. Printre problemele importante, pe care le ridică o astfel de descriere amintim:

- (a) nu este acurată din punct de vedere contextual, nu ne spune unde și când este George violent
- (b) definiția violenței este ambiguă, nefiind formulată în termenii acțiunilor și consecințelor.
- (c) nu dă nici o indicație despre perioadele în care nu este violent.
- (d) nu ne dă nici o idee despre calitățile elevului. S-ar putea ca el să fie violent doar în 5 la sută din timpul petrecut la școală, dar acest procentaj poate să fi devenit suficient de reprezentativ, pentru a ne concentra în exclusivitate asupra părților negative – (cum rămâne cu restul de 95 la sută?). Evident, este nedrept să descrii pe cineva bazându-te doar pe 5 la sută din întregul repertoriu al comportamentului manifest.
- (e) nu dă nici o indicație despre frecvența și durata comportamentului, îngreunând astfel proiectarea unor intervenții.

C. La fel se pune problema și în cazul afirmației: “Ea este foarte agresivă”. Nu se specifică ce se înțelege prin “agresivă”. Se referă oare la tachinarea și ironizarea colegilor, la abuzul verbal, la atacuri fizice, sau la o combinație a tuturor acestor componente? Pe baza expresiei se intenționează descrierea acțiunilor unui elev, sau se formulează concluzii privind caracteristicile personale? Putem presupune, fără să avem certitudinea, că folosirea cuvântului “foarte”, indică îngrijorarea profesorului față de gradul de severitate și frecvență al problemei. La elevii cu dificultăți emoționale și comportamentale, agresiunea poate fi utilizată ca instrument de afirmarea a statutul ierarhic. În

concluzie termenul “agresiv”, depinde și de situație, și ca atare necesită o analiză a cauzelor și factorilor ce mențin o astfel de conduită în sala de clasă.

D. “*El nu vrea să se comporte frumos*” indică faptul că profesorul a încercat să facă ceva în acest sens dar nu a reușit. “*El nu se poate comporta frumos*” merge un pas mai departe subliniind o situație încremenită, fără ieșire. O astfel de concluzie poate să rezulte dintr-un stres prelungit și indică un sentiment de oboseală și lipsă de competență în inițierea unor schimbări. Însă nu oferă vreo indicație a topografiei comportamentului; concentrându-se în exclusivitate asupra comportamentului negativ.

După cum vedem modul în care profesorul definește și evaluează comportamentul devine o problemă extrem de serioasă. Detalierea etichetelor trebuie făcută printr-o descriere explicită a comportamentelor inacceptabile și intervențiilor corespunzătoare pe care le presupun. Însă, pentru a ne edifica asupra comportamentului se impun observații și analize sistematice. Toate aceste acțiuni sunt orientate în ultimă instanță spre *îmbunătățirea calității învățării elevilor*. Obținerea unor date cât mai variate despre comportament și despre ameliorările pe care le vizăm, devine o competență de bază a profesorului. Ea poate fi dezvoltată: pe baza experienței, a auto-reflexiei și desigur a stăpânirii de cunoștințe privind modul în care pot fi observate, colecționate și utilizate datele. Simpla acumularea

De ce este importantă observarea comportamentului?

Experimentarea învățării de către elev crește nivelul stimei de sine a profesorului și oferă un impuls pentru o predare mai eficientă. Însă comportamentele dezadaptative pot limita și reduce aceste momente, de aceea trebuie privite cu seriozitate. Dacă comportamentul reprezintă o barieră în calea învățării atunci trebuie să adoptăm o abordare riguroasă ca să îndepărtăm acea barieră, astfel încât profesorul să se poată concentra asupra a ceea ce au nevoie elevii să învețe, și nu spre dificultatea comportamentului. Observarea sistematică poate ajuta acest proces.

Observarea este un proces de acumulare de informații care să faciliteze îmbunătățirea înțelegerii și a calității predării, precum și a învățării în școală.

Observarea trebuie să devină o parte importantă a practicii profesorului. Observarea facilitează detașarea de experiențele subiective ale realității, astfel încât să le poată fi atribuite o semnificație mai clară și mai detaliată. Integrând datele observate se pot induce schimbări atât în comportamentul elevului, cât și în perspectiva teoretică a profesorului. Un proces de observare continuu, dinamic va încuraja schimbarea și va preveni stagnarea în sala de clasă.

Pentru o circumscriere adecvată a unui anumit comportament este necesară observarea elevului în diferite contexte (ex. în clasă, în curte, pe terenul de joacă), în timpul unor activități variate (independente, în grup, în timpul învățării independente/prin cooperare), și discutarea comportamentului acestuia cu alte cadre didactice sau cu membrii familiei. Aceste observații multiple cresc probabilitatea ca profesorul să evalueze cât mai corect funcțiile comportamentului, pe baza cărora să poată identifica modalități adecvate de intervenție. Pentru a spori gradul de acuratețe al observației, acesta ar trebui realizată în următoarele condiții:

- în momente în care comportamentului disruptiv nu are loc (ex. în prima jumătate a orei, în timpul unei anumite activități);
- localizarea comportamentului nepotrivit (ex. sala de clasă, terenul de joacă);
- condiții în care comportamentul nu survine (ex. când se lucrează în grupuri mici, când timpul este planificat/neplanificat);

- situații în care problema comportamentală este cel mai puțin probabil să survină (ex. când profesorul este substituit de unul dintre elevi);
- evenimente sau condiții care apar de regulă înainte de comportament (ex. sarcina de a citi pentru un anumit grup);
- evenimente și condiții care apar de obicei după comportament (ex. elevul este trimis afara din clasă);
- evenimente comune (ex. pe timp de vreme rea);
- alte comportamente care sunt asociate cu problema comportamentală (ex. o serie de interacțiuni negative).

Ce putem observa?

Putem identifica mai multe cauze, ale comportamentului nepotrivit al unui elev. Unele sunt legate de caracteristicile personale ale elevului: alergii, dureri de cap, indispoziții, deficitul atențional, hiperactivitatea. Altele țin de elemente din mediu care preced sau succed comportamentul. Rezultatul acestui proces de analiză ar trebui să conducă la formularea unor ipoteze privind motivul/funcția problemelor comportamentale constatate. Finalitatea evaluării o reprezintă dezvoltarea unui plan de intervenție, ce vizează reducerea comportamentelor negative prin stimularea comportamente pozitive.

Procesul de observație dă profesorului o perspectivă integrată asupra: (a) propriei persoane, (b) elevului, (c) mediului de învățare și (d) interacțiunilor complexe dintre cele trei dimensiuni.

Câteva din aspectele de care trebuie să țină cont profesorul în observațiile care le face:

A. în primul rând **factorii personali** pot afecta comportamentul. Aceștia ar putea include: (a) condiții genetice, precum sindromul Down, (b) factori psihologici precum oboseala, (c) aspecte ale personalității cum ar fi un nivel ridicat de anxietate și (d) factori legați de stima de sine, precum incapacitatea de a te percepe ca persoană, care poate să învețe și să reușească.

B. Factorii cei mai reprezentativi în acest context sunt cei **sociali**. Dintre ei menționăm: calitatea relațiilor, efectul dinamicii grupului-clasă asupra abilității elevului de a-și exprima preferințele și de a face alegeri.

C. Mediul fizic este de asemenea relevant. Aici observatorul poate lua în calcul nivelul de stimulare și efectele sale asupra comportamentului elevului. Frecvent suprastimularea sau substimularea pot deveni factori de inițiere a comportamentelor problematice în cazul majorității elevilor.

D. Mediul psihologic deține un rol important prin impactul pe care îl are asupra comportamentului. Pentru acesta profesorii trebuie să-și definească propriile expectanțe față de ce înseamnă comportamentul adecvat al elevilor, să evalueze în ce măsură modul de predare al lecției satisface obiectivele propuse. Ceea ce spune sau ceea ce face, precum și remarcile profesorului în situații de stres pot induce sau spori nivelul de stres al elevului și implicit comportamentul dezadaptativ al acestuia.

De pildă, ce consecințe poate avea o remarcă de genul: “comportă-te conform vârstei tale” adresată unui adolescent, care manifestă dificultăți de învățare și comportamentale? Ce efect va avea asupra stimei lui de sine? Mai mult, remarcă nu oferă nici o indicație privind expectanțele profesorului (ce ar trebui să facă elevul) și, din cauza naturii sale personale, există un risc ridicat de exacerbare a comportamentului. Analiza mediului emoțional sau psihologic este o metodă eficientă pentru a înțelege climatul în care se dezvoltă elevul.

Dimensiunile comportamentului

Înainte ca un profesor să decidă asupra intervențiilor, este necesar să identifice dimensiunile comportamentului problematic și să examineze mediul în care acestea se manifestă. Atunci când culegem date despre natura comportamentului, trebuie să luăm în calcul câteva dimensiuni:

- **frecvența comportamentului** – cât de des se manifestă comportamentul într-un anumit interval de timp; ex: de câte ori își găsește elevul alte preocupări în timpul unei ore. Această monitorizare ar putea ajuta la reducerea nivelului de anxietate a profesorului, care se simte incapabil să schimbe ceva ce are impresia că se produce de fiecare dată. De asemenea, ar putea reduce nivelul stresului și tensiunea pe care le induce procesului de observare. Un astfel de stres poate influența datele înregistrate privind comportamentele disruptive și semnificațiile pe care le atribuie acestora.
- **durata**, se realizează prin înregistrarea perioadei de timp în care se manifestă comportamentul inadecvat, cât timp dintr-o oră elevul visează cu ochii deschiși.
- **latența** se referă la perioada de timp care se scurge din momentul apariției unui stimul până când elevul manifesta un anumit comportament. În observarea latenței, accentul este pus pe perioada de timp premergătoare declanșării comportamentului dezadaptativ. Perioada de latență ne oferă informații prețioase, atât referitoare la momentele pozitive, cât și la cele dificile. Din observarea naturii, desprindem informații despre topografia comportamentului elevilor și date necesare clasificării proceselor comportamentale.
- **intensitatea** poate fi evidențiată prin înregistrării gravității comportamentului elevilor.

STRATEGII DE ANALIZĂ A COMPORTAMENTULUI

Comportamentele îndeplinesc o anumită funcție

Fiecare comportament are o intenție; aceasta înseamnă că există o legătură între comportamentul manifestat și rezultatul dorit. Comportamentul este intențional și are o funcție pentru elev. Adesea, pentru că elevul nu poate să vorbească și/sau nu are alte moduri de expresivitate, comportamentul poate deveni o formă de comunicare primară și foarte funcțională. Tipic, funcția comportamentului se regăsește în una sau mai multe dintre următoarele categorii:

- captarea atenției
- obținerea acceptării
- obținerea puterii sau a controlului
- răzbunare
- obținerea unei recompense palpabile
- obținerea accesului la o activitate
- stimularea senzorială
- pentru a se autoregla (a regla energia, stimularea și/sau nivele de atenție)
- sustragere
- protecție
- exprimarea emoțiilor.

Temă de reflecție nr. 4

Ce alte funcții ar putea îndeplini comportamentele dezadaptative?

La nivel primar, analiza funcțională încearcă să determine scopul (funcția) comportamentului sau a unei clase de comportamente. Sunt descrise în literatură mai multe categorii de funcții, pe care pot să le dețină comportamentele elevilor: (a) evitare; (b) atragerea atenției; (c) obținerea de beneficii (note); (d) autostimulare senzorială (IO'Neill et al., 1997) etc. Când un elev manifestă un anumit comportament prin care încercă să se sustragă unor anumite sarcini/contexte sau confruntării cu o persoană, se consideră că acel comportament are o funcție de evitare (funcționează ca întărire negativă).

Analiza funcțională își propune să identifice acele evenimente din mediul școlar, care sunt relaționate cu comportamentul problematic. Pentru identificarea lor putem să formulăm câteva întrebări:

- Care sunt cauzele probabile ale comportamentelor dezadaptative?
- Ce evenimente sau circumstanțe au loc înaintea comportamentului și sporesc predicția lui?
- Ce rezultate par să motiveze sau să mențină comportamentul provocator?
- Ce alte comportamente adaptative ar putea produce același rezultat?
- Ce anume poate fi învățat din eforturile de ameliorarea comportamentelor anterioare cu privire la gradul de eficiență al strategiile adoptate; care din ele sunt: ineficiente, eficiente parțial sau eficiente pentru o scurtă perioadă de timp?

Scopul analizei funcționale a comportamentului, este de a oferi o abordare comprehensivă a exceselor și deficitelor comportamentale, cu scopul dezvoltării unor intervenții adecvate. Cercetările arată că intervențiile care sunt corelate cu analizele funcționale ale comportamentului au șanse mai mari să fie acceptate și implementate de către profesori (Jones și Lungaro, 2000). În concluzie, abordarea funcțională a comportamentului conectează informația rezultată din analiză cu intervenții educaționale viabile.

Procedurile de analiză funcțională a comportamentului pot fi clasificate în 3 mari categorii: directe (observația), indirecte (interviul), și manipulările experimentale. În general formele directe de analiză funcțională a comportamentului oferă informații mai valide. De pildă, la elevii cu manifestări exteriorizante de comportament dau dovadă pe de o parte de: (a) excese comportamentale cum ar fi: încălcarea regulilor, agresivitate, contrazicere, distrugerea proprietății și comportamente distructive, iar pe de altă parte de deficite comportamentale, cum ar fi: neîndeplinirea sarcinilor, auto-gestionare problematică, abilități sociale reduse și performanțe școlare slabe (Hinshaw și Anderson, 1996). Adesea, aceste comportamente sunt observate la frecvențe mari de apariție și intensități mici. Ele au un impact cumulativ semnificative în timp. Elevii care prezintă dificultăți în îndeplinirea sarcinile academice sau sociale solicitate în clasă, frecvent manifestă excese comportamentale, pentru a evada din acest mediu.

Observația directă

Observația directă este o componentă necesară pentru analiza elevilor cu manifestări comportamentale inadecvate. În cazul comportamentelor cu apariții frecvente, intensitate mică și durată mare (ex. neîndeplinirea sarcinii, ridicarea din bancă, gălăgie în clasă), există câteva proceduri de observație directă a comportamentului. În cazul observației directe, profesorul observă și înregistrează performanța copilului în concordanță cu definițiile operaționale ale unor comportamente „țintă” specifice. Metoda observării unor colegi aleși întâmplător ai elevului vizat a fost de asemenea folosită pentru a oferi criterii adiționale cu scopul de a evalua contextul unui comportament precum și eficacitatea unei intervenții. Alessi (1980) a descris pentru prima oară Modelul Răspunsului Discrepant prin reducerea discrepanței dintre probleme comportamentale specifice și ceea ce se consideră a fi comportament normal în clasă. Observarea elevului vizat printr-o comparație cu alți elevi din aceeași clasă, oferă profesorului un cadru normativ pentru a compara datele obținute la elevul vizat.

Câțiva factori sunt asociați cu folosirea corectă a metodei de colectare de date prin observație directă.

- Folosirea intervalelor scurte (5-10 secunde) pe o perioadă de minim 15 minute s-a dovedit a fi mai precisă decât simplele estimări globale a claselor de comportamente cum ar fi: gălăgie în clasă, ridicarea din bancă sau neîndeplinirea sarcinilor.

- Importanța simplității în codarea comportamentelor a fost de asemenea bine stabilită, în special când componente cu frecvență mare sunt folosite pentru a oferi un index de analiză de genul sarcină achitată contra sarcină neachitată.

- Codarea trebuie de asemenea să fie destul de cuprinzătoare încât să permită discriminarea elevilor vizati față de grupul de referință. Pentru validarea unui cod de observație într-o clasă, în cazul elevilor cu afecțiuni exteriorizante, Buttler (1990) a identificat o măsură generală (globală pe achitarea sarcinii) și cinci componente specifice contrare (vorbitul în timpul orei, deplasarea de locul desemnat, inactivitate, nesupunere și joaca cu diferite obiecte).

Auto-monitorizarea

Auto-monitorizarea constă într-o observare sistematică a propriului comportament. Cei mai mulți oameni nu sunt complet conștienți de momentul, forma, impactul comportamentelor pe care le manifestă. Comportamentele habituale sunt automate. Cu toate acestea, simpla observarea atentă a propriului comportament poate duce la modificări ale acestuia.

Motivele pentru care auto-monitorizarea aduce schimbări în comportament nu sunt înțelese în totalitate. Informația obținută în urma unor autoobservații atente poate asigura un feed-back important despre comportamentul propriu. Auto-monitorizarea poate fi eficace prin faptul că actul observației în sine are funcții de întărire sau de sancțiune. De exemplu, pentru individul care înregistrează comportamentul de studiu pe parcursul mai multor ore fiecare oră notată poate constitui o întărire. În acest caz, actul de monitorizare are funcție de întărire a propriului comportament.

Cercetările au arătat ca auto-inregistrarea comportamentului poate influența fumatul, unele manifestări agresive, rosul unghiilor.

Interviul

Intervievarea directă a elevului poate aduce informații utile cu privire la propria percepție a performanțelor lui școlare și a potențialilor factori, care contribuie la deficitul performanțelor sale școlare. Pe baza interviului se pot obține informații despre variabilele ecologice care influențează performanțele școlare (Shapiro & Ager, 1992). Interviul oferă informații relevante cu privire la anumiți factori antecedenti care ar putea influența comportamentul problematic. În acest sens pot fi consultați părinții sau chiar elevul cu privire la persoane, activități sau factori ai mediului înconjurător care ar putea cauza apariția comportamentului vizat. A doua componentă se concentrează pe consecințele care succed comportamentului. Pot fi adresate întrebări în legătură cu reacțiile colegilor, posibila evitare a unor îndatoriri sau căutarea unor senzații. Colectarea informațiilor referitoare la excese/deficite, antecedente și consecințe este necesară pentru a formula ipoteze privind motivațiile elevului, care odată depistate pot duce la proiectarea de modalități efective prin intermediul cărora să intervină profesorul.

Analiza exceselor comportamentale

Elevii cu manifestări de conduită exteriorizante dau dovadă adesea de un comportament disruptiv într-o varietate de contexte: în clasă precum și acasă sau în comunitate. Aceste excese sunt adesea direcționate spre mediul extern (adulți, colegi sau obiecte) sub formă de: nesupunere, enervare bruscă și fără motiv, încăierare, ceartă, agresiune verbală sau fizică. Deși excesele comportamentale sunt tipic caracterizate de: frecvență mare de apariție, durată mare și intensitate înaltă, sunt posibile și combinații variate (ex. frecvență mică de apariție, intensitate mare și durată mică; frecvență mare, intensitate mică și durată mare, etc.). Analiza funcțională a comportamentului trebuie să anticipeze potențiala varietate și gamă acestor trăsături pentru a potrivi comportamentele țintă și metoda de analiză.

Metoda ABC

Altă metodă de pentru a analiza problemele comportamentale ale elevilor este metoda ABC. Această metodă presupune descrierea unui comportament observabil și înregistrarea evenimentelor care îl precedă (antecedente) și care îl urmează (consecință). Metoda ABC a fost descrisă pentru prima dată de Bijou (1968) ca un mijloc de a analiza detaliată a comportamentului, prin evaluarea contextului în care acesta apare. Astfel, observarea comportamentului se realizează simultan cu înregistrarea evenimentelor antecedente și consecvente.

Metoda ABC se bazează pe supoziția că, un anumit context oferă stimuli atât pentru inițierea comportamentului cât și pentru menținerea acestuia în timp. Deși datele obținute prin metoda ABC creează ipoteze despre potențiale relații dintre comportamentele specifice și evenimente înconjurătoare, aceste ipoteze sunt dovedite sau nu. În schimb, aceste ipoteze sunt testate mai târziu prin manipulări experimentale.

Datele privind antecedente, consecințe sau chiar despre comportament au scopul de a identifica ce s-a petrecut înainte de apariția comportamentului nedorit și ce s-a întâmplat după. În acest fel se urmărește înțelegerea funcției pe care o are un comportament particular și ce intervenții sunt cele mai eficiente. Tabelul 1 prezintă o serie de comportamente cu antecedentele consecințele lor.

Tabelul 1. Comportamente cu antecedentele consecințele lor

Profesorul pune o întrebare	Elevul răspunde corect	Profesorul laudă elevul
Profesorul răspunde la telefon	Elevul face comentarii obscene	Profesorul îl dă afară din clasă
Profesorul spune: "Alte întrebări"?	Elevul întreabă: "De ce este cerul întunecat noaptea"?	Clasa râde.

O metodă eficientă de înregistrare a informații despre comportamentul disfuncțional este analiza ABC. Această metodă presupune înregistrarea informațiilor privind consecințele comportamentelor (de exemplu: întăriri pozitive și negative), antecedentele și comportamentele alternative (de ex: înlocuitori pentru comportamente inadecvate). Ca parte a evaluării comportamentului funcțional variat pentru elevii cu probleme de comportament exteriorizate, fișa de evaluare ABC permite de asemenea înregistrarea deficitelor comportamentale, care are rol important în determinarea intervențiilor necesare pentru implementarea reducerii exceselor comportamentale.

Numele Elevului: _____ Data: _____ Locul: _____

A Antecedente – stimuli situații care preced comportamentul

Perioada de timp _____
 Persoane _____
 Locul _____
 Evenimente _____
 Alte comportamente _____
 Timpul de relaxare _____

B Comportament – specific, observabil, obiectiv

În exces _____
 _____
 În deficit _____
 _____
 _____

C Consecințe – ceea ce urmează/succede comportamentului

pedepse _____
 întăriri pozitive _____
 atenția _____
 întăriri tangibile _____
 întăriri senzoriale _____
 întăriri negative _____
 evadarea din sarcină _____
 evitarea _____

R Comportament complementar _____

Comentarii _____

Figura Fișa de evaluare ABC

Temă de reflecție nr. 5

Realizați o analiză ABC pentru comportamentul negativ al unui elev în clasă!

Antecedentele includ acei factori și situații care preced producerea comportamentelor inddezirabile. Ne referim la locul unde se produce un comportament, dat fiind faptul că de multe ori există asociații foarte puternice între locație și comportament, momentele și circumstanțele în care e mai probabil să survină comportamentul, și la expectanțele pe care le are elevul față de ce va urma după execuția comportamentului. Însă, examinarea antecedentelor poate să ignore momentele în care comportamentul elevului a fost pozitiv. Dacă această perioadă este trecută cu vederea, dascălul poate omite analiza factorilor relevanți care întăresc comportamentul pozitiv. În observarea evenimentelor trebuie făcută delimitarea între întâmplări accidentale și stări comportamentale.

Pași în evaluarea funcțională a comportamentului

Procesul de evaluare a comportamentului poate varia în funcție de specificul elevului. Totuși există câteva repere utile de care se poate ține seama în acest tip de evaluare:

1. Identificarea comportamentelor dezadaptative specifice.
2. Determinarea locațiilor unde se produc/nu se produc comportamentele vizate. Identificarea elementelor care inițiază/precipită producerea acestor comportamente. În acest sens se pot formula câteva întrebări:

Ce anume este specific mediilor în care comportamentul nu se produce?

Ce este diferit în cazul situațiilor în care problemele de comportament se manifestă?

Pot fi comportamentele nepotrivite legate de relația profesor-elev?

Poate numărul de elevi sau suprasolicitarea să cauzeze problemele constatate?

Poate momentul zilei sau starea de spirit a elevului să-i afecteze comportamentul?

A existat vreo problemă sau dezacord înainte de începerea orei pe hol?

Există anumite circumstanțe sau un loc anume unde probabilitatea de a apare acel comportament este mai mare?

Ce fel de evenimente par să fie suportul problemelor de comportament?

3. Colectarea datelor referitoare la performanțele elevului (nu doar cele școlare) din cât mai multe surse posibil.

4. formularea unor ipoteze privind motivele care susțin problemele comportamentale (funcția comportamentelor). O ipoteză este o predicție chibzuită întemeiată pe date. Ea ajută la prezicerea locului unde apar comportamentele și motivul probabil al apariției acestora și a locului și motivului pentru care acestea nu apar în alte situații.

5. Identificarea altor comportamente care pot îndeplini aceeași funcție pentru elev (comportamente alternative), dar care sunt adaptative.

6. Testarea ipotezei pe baza unor intervenții comportamentale pozitive.

7. Evaluarea succesului intervențiilor. Schimbarea sau ameliorarea acestora după caz.

Concluzie

În general, analiza funcțională a comportamentului ne ajută să:

- descriem cu claritate comportamentele nepotrivite, inclusiv comportamentele neutre, dar care au loc simultan cu primele;
- identificăm evenimentele, timpul și situațiile care prezic producerea comportamentelor provocatoare, pe parcursul rutinei zilnice;
- identificăm consecințele ce mențin comportamentele disruptive (ce „obține” elevul executând acel comportament; de exemplu: atenție, evită anumite sarcini, devine o vedetă printre colegi);
- colectăm date observate direct.
- dezvoltăm unul sau mai multe bilanțuri sumare și să avansăm ipoteze ce descriu comportamente specifice, tipuri de situații specifice în care au loc și întăririle ce mențin comportamentele în acea situație;

În concluzie evaluarea funcțională permite să răspundem următoarelor întrebări:

- În ce circumstanțe este cel mai probabil/improbabil să apară comportamentul (de exemplu, când, unde, cu cine, în ce împrejurări)?
  - Ce urmări produce comportamentul (ce obține/evită persoana prin comportamentul ei)?
- O evaluare completă permite predicții valide cu privire la condițiile în care comportamentul problemă este mai mult probabil să aibă loc sau nu și când există înțelegere cu privire la consecințele ce perpetuează comportamentul provocator.

TEHNICI DE MODIFICARE COMPORTAMENTALĂ

Modificările comportamentale constau într-un set de procedee rezultate din cercetări experimentale în domeniul învățării comportamentului. Asumția de bază este că, atâta timp cât un comportament poate fi învățat, în egală măsură el poate fi și dezvățat, utilizând metode psihologice (orice învăț are și dezvăț).

Fiecare comportament are anumite antecedente și anumite consecințe. Fără să nege importanța acestora, modificările comportamentale se concentrează mai ales pe comportamentul curent (direct observabil și măsurabil), nu doar pentru că adesea el este de “neacceptat”, dar și pentru că el reprezintă singurul segment din comportamentul trecut – prezent – viitor asupra căruia putem acționa, care ne este la îndemână. Nu putem șterge episodul morții unei persoane dragi sau episodul în care am fost mușcați de un câine, dar putem acționa asupra stării depresive prezente sau asupra fricii față de câini.

În cadrul modificărilor comportamentale se disting două mari grupe de disfuncții:

- (a) comportamente în deficit, când persoana a eșuat în a învăța răspunsuri acceptabile și/sau adaptative;
- (b) comportamente dezadaptative, când persoana a învățat deja răspunsuri inadecvate situației, care-l împiedică să facă față situației.

Indiferent de tipul problemei comportamentale, rezolvarea ei presupune învățare, dezvățare și/sau reînvățare. Această acțiune corectivă este cunoscută sub numele de terapie comportamentală.

Pornește de la premisa conform căreia comportamentul poate fi modificat (“modificări comportamentale”) studiind cu precizie condițiile curente în care se manifestă comportamentul și programând intervenții adecvate în baza informațiilor obținute.

Părinții le promit copiilor că vor avea voie să se uite la televizor după ce își termină temele.

Profesorii recompensează performanțele școlare ale elevilor prin note. Indiferent de domeniul în care lucrăm suntem plătiți pentru munca noastră. Toate acestea sunt exemple simple pentru utilizarea recompenselor. Adesea oamenii administrează recompense/întăriri celorlalți oameni pentru a-i determina să efectueze anumite activități.

Ce este o întărire?

A administra o întărire înseamnă a acționa asupra comportamentului pentru a-i mări probabilitatea ocurenței. Altfel spus vorbim despre existența unei întăriri când consecința efectuării unui comportament mărește probabilitatea producerii sale. Este o definiție empirică: trebuie să observăm, să urmărim dacă acel comportament se va produce din nou sau dimpotrivă va fi suspendat.

Persoana primește o întărire dacă îndeplinește un anumit comportament (= comportament – țintă). Deoarece întărirea este contingentă (= în legătură, ce urmează) cu comportamentul țintă, administrarea întăririlor este denumită și “managementul contingentelor”.

Trebuie să facem distincție între întăriri și recompense. Acestea din urmă sunt acordate pentru anumite performanțe, dar nu determină în mod necesar recurența comportamentului. Un premiu pe care îl obții în urma unui concurs pentru care a fost acordat nu duce neapărat la repetarea performanței respective.

Întăriri pozitive și negative

Întăririle produc o creștere a frecvenței, intensității, probabilității de apariție a comportamentului. Acest efect de accelerare se poate obține în două moduri:

Acordarea unui stimul cu valoare pozitivă ca urmare a efectuării comportamentului țintă este numită **întărire pozitivă**. De exemplu: ții ușa deschisă pentru o persoană din urma dumneavoastră. Dacă persoana vă mulțumește aceasta este o întărire pozitivă care poate crește probabilitatea producerii aceluiași comportament în viitor, în situații asemănătoare. A spune “Bine!” după răspunsul unui elev, a oferi dulciuri pentru respectarea unor reguli impuse, a zâmbi după o glumă, a asculta cu atenție discursul unei persoane, toate acestea sunt situații de acordare a întăririlor cu valoare pozitivă, care sporesc frecvența comportamentelor țintă.

Retragerea sau evitarea unui stimul cu valoare negativă ca urmare a efectuării comportamentului țintă poartă numele de **întărire negativă**. Subiectul efectuează un anumit comportament pentru a evita un stimul negativ. Multe din comportamentele noastre cotidiene sunt întreținute de întăriri negative: ne spălăm pe dinți pentru a evita cariile, luăm medicamente pentru a evita durerile, recurgem la o dietă strictă pentru a evita îngrășarea, conducem cu viteză în limite legale pentru a evita suspendarea carnetului de șofer. Efectuăm anumite comportamente (luăm medicamente, mâncăm echilibrat, conducem legal) pentru a evita stimulii negativi (durerea, îngrășarea, pierderea carnetului auto).

Adesea, se utilizează greșit termenul de “întărire negativă” pentru a face referire la tehnici de decelerare a comportamentului (scăderea frecvenței, intensității, probabilității de ocurență). Indiferent că este pozitivă sau negativă, întărirea are întotdeauna ca efect accelerarea comportamentului țintă (crește frecvența, intensitatea, probabilitatea de ocurență).

Temă de reflecție nr. 6

Realizați o paralelă între întăririle pozitive și negative.

Tipuri de întăriri pozitive

Cele mai importante categorii de întăriri pozitive sunt:

➤ întăriri materiale – obiecte materiale cu valoare personală: mâncarea, hainele, jucăriile, casete audio-video, echipament sportiv, etc.

➤ activitățile – ascultăm muzică, mergem la cumpărături, facem sport, ne uităm la TV, mergem la petrecere, stăm de vorbă cu prietenii, dansăm, călătorim, etc.

➤ întăriri sociale – atenția, lauda, aprobarea, recunoașterea valorii personale de către ceilalți, etc. Aceste întăriri sunt comunicate verbal (“Foarte bine!”), fizic (strângere de mână, îmbrățișare, zâmbet). Întăririle sociale prezintă anumite avantaje față de celelalte tipuri de întăriri.

(a) În primul rând ele sunt mai ușor de administrat; presupun doar existența celorlalte persoane și necesită puțin timp.

(b) Întăririle sociale pot fi administrate imediat după efectuarea comportamentului ținută, ceea ce crește eficacitatea lor.

(c) În al treilea rând întăririle sociale sunt de fapt, întăriri naturale – sunt consecințe obișnuite ale vieții cotidiene. Utilizarea întăririlor sociale în mediul școlar, de către profesor, pentru accelerarea comportamentului dezirabil, crește șansele ca acesta să devină stabil și în mediul extrașcolar, unde elevul întâlnește frecvent întăriri sociale asemănătoare. Astfel, întăririle sociale au cel mai puternic efect în menținerea și accelerarea comportamentelor dezirabile.

➤ întăririle – simbol (“token reinforces”) – sunt stimuli simbolici care au valoare prin ceea

ce înlocuiesc sau prin ce obținem în schimbul lor. În schimbul banilor obținem bunuri de valoare sau servicii. În mediul școlar sunt acordate note, calificative, diplome, distincții.

Identificarea întăririlor

Când dorim să formăm un anumit comportament îl definim cu precizie și administrăm întăriri după executarea lui. Cei mai mulți copii răspund pozitiv când profesorul le zâmbeste, când încuviințează din cap, când le comunică remarci de genul “Bravo!”, “Grozav!”, “Ai făcut o treabă bună!”. Dar, pentru anumiți copii astfel de remarci spuse de profesori ca urmare a respectării regulilor nu constituie o întărire pozitivă. Pentru ei, permisiunea de a merge mai repede în sala de gimnastică, sau de a conduce un experiment în laboratorul de fizică constituie întărirea “potrivită”.

Altfel spus, pentru maximum de eficiență, trebuie să găsim întărirea adecvată fiecărui subiect. Un stimul care funcționează ca și întărire pentru un subiect nu are, aceeași valoare de întărire pentru toți ceilalți. După ce identificăm potențialele întăriri pentru un subiect le aplicăm pentru a testa dacă într-adevăr accelerează comportamentul ținută.

- Pentru identificarea potențialelor întăriri putem recurge la:
- întrebări directe: (“Ce cadouri îți plac în mod deosebit?”, “Cum te refaci după o zi grea?”, “Ce preferi să faci în timpul liber?”, “Ce ți-ar place să-ți spună prietenii?”)
  - selectarea unor întăriri dintr-o listă de întăriri generale
  - observarea comportamentului subiectului în situații cotidiene, obișnuite.

Programe de administrare a întărilor

Un astfel de program indică când anume administrăm întăriri pentru un anumit comportament. Putem administra:

- (a) întăriri continue – subiectul primește întăriri de fiecare dată când execută comportamentul țintă (mai ales în faza de formare a comportamentului).
- (b) întăriri intermitente – întărim doar anumite răspunsuri ale subiectului. Sunt eficiente pentru menținerea unui comportament deja învățat. Ele pot fi acordate la intervale fixe sau variabile.

Odată ce un comportament a fost învățat, subiectul este trecut într-un program de întăriri intermitente. Ele cresc șansele stabilizării comportamentului deoarece simulează ceea ce se întâmplă în mediul natural de viață, când subiectul este întărit din când în când, nu în mod permanent. Utilizarea întărilor intermitente este una din căile prin care stabilizăm manifestarea comportamentului pe timp îndelungat.

Ghid pentru administrarea întărilor

Întărirea trebuie să fie contingentă cu comportamentul țintă. Ea trebuie administrată după executarea comportamentului. Furnizarea eventualelor întăriri înainte ca elevul să se implice în execuția comportamentului nu duce în mod necesar la accelerarea acestuia.

Elevul trebuie conștientizat că întărirea este o consecință a comportamentului său.

Conștientizarea contingențelor are impact semnificativ asupra comportamentului.

În faza de învățare, întărirea trebuie administrată imediat după administrarea comportamentului țintă.

La început se utilizează întăriri continue, apoi intermitente regulate și ulterior intermitente neregulate.

Întărirea trebuie să fie puternică, să fie menținută la intensitatea inițială. Prin utilizare repetată, întăririle își pot pierde din valoare (forță) datorită habituării – scade intensitatea reacției prin repetarea stimulului. Putem menține valoarea întărilor la nivel inițial dacă le distribuim în cantități mici, dacă utilizăm întăriri cu probabilitate scăzută de sațiere și dacă le schimbăm periodic.

Este preferabil să utilizăm întăriri naturale. Ele au probabilitate ridicată de apariție, și în medii diferite față de cel în care a fost inițial aplicate. Astfel, favorizează generalizarea și susțin comportamentul timp îndelungat.

Întăririle trebuie administrate consistent, după aceleași reguli din partea profesorilor, colegilor, părinților, etc.

TEHNICI DE ACCELERARE ȘI DECELERARE A COMPORTAMENTULUI

Comportamentul nepotrivit al unui elev poate să fie:

- (a) în deficit (nu scrie temele, are interacțiuni sociale reduse etc.)
- (b) în exces (plâns excesiv, comportament agresiv, fugă de la ore etc.).

Dacă un comportament se manifestă în deficit, recurgem la tehnici de accelerare pentru a-i mări frecvența, intensitatea, probabilitatea de ocurență.

Similar, dacă un comportament este în exces, recurgem la tehnici de decelerare pentru a-i reduce frecvența, intensitatea, probabilitatea de ocurență.

Descompunem comportamentul în componente minimale care sunt asociate în mod constant cu anumite tehnici de întărire.

Shaping (formatare, întărire gradată)

Este procedeul prin care descompunem comportamentul în componente minimale și

întărim fiecare aproximare succesivă a comportamentului țintă. Presupune deci o modificare gradată a comportamentului. Jocul copiilor “fierbinte-rece” este o exemplificare adecvată a acestei tehnici. Sarcina unui copil este de a găsi un obiect ascuns, în timp ce altul îi întărește succesiv comportamentul spunând “fierbinte” când se apropie de obiectul ascuns și “rece” când se îndepărtează de el.

Această tehnică este utilizată pentru a accelera un comportament prea complex sau prea dificil pentru subiect. Comportamentul global este spart în părți sau pași logici care sunt ulterior întăriți succesiv. Fiecare nouă componentă întărită aproximează comportamentul țintă. De exemplu, un copil care refuză contactul vizual este învățat (condiționat) treptat, să susțină privirea altei persoane: să întoarcă capul în direcția corectă; să ridice privirea; să privească scurt în ochii celui alt; în final să-i susțină privirea, să mențină contactul vizual.

Aceeași tehnică este utilizată pentru învățarea citit-scrisului. Comportamentul global “a scrie” este spart în componente minimale logice care sunt întărite succesiv. Mai întâi învățăm elementele componente ale literelor: bastonașe, ovale, zăluțe, etc. În pasul următor învățăm să legăm aceste elemente pentru a obține o anumită literă. Învățăm să legăm literele cunoscute între ele pentru a scrie cuvinte până la propoziții și texte unitare.

Pași în aplicarea tehnicii

- (a) Din repertoriul comportamental al elevului observați comportamentul în deficit care vă interesează.
- (b) Identificați antecedentele și consecințele sale.
- (c) Notați situațiile în care apar variații în forma, intensitatea și durata acestui comportament.
- (d) Spargeți comportamentul țintă în părți componente, în elemente minimale.
- (e) Identificați cea mai simplă aproximare a comportamentului țintă.
- (f) Eliminați factorii perturbatori din mediu pentru a mări probabilitatea executării elementelor minimale.
- (g) Diferențiați întăririle în funcție de răspunsurile comportamentale obținute.

(h) Retrageți întăririle pentru acele răspunsuri care sunt incompatibile cu comportamentul țintă.

(i) Dacă nu reușiți să obțineți răspunsul dorit prin repetarea întăririlor, spargeți comportamentul în componente și mai mici. Treceți de la întăriri continue la întăriri intermitente.

(j) Utilizați amorse verbale sau gesturi în toate etapele, pentru a precipita formarea comportamentului.

Această tehnică poate fi utilizată pentru formare abilităților școlare (citit, scris, menținerea atenției), pentru abilități sociale (inițierea unui dialog, cooperarea) și pentru comportamente motorii complexe. Este eficientă cu copii de diferite vârste și diferite niveluri intelectuale.

Principiul lui Premack

Acest principiu susține că o activitate plăcută, preferată, poate fi utilizată ca întărire pentru o activitate mai puțin plăcută. Un comportament cu probabilitate crescută de ocurență poate fi utilizat ca întărire pentru un comportament cu probabilitate scăzută de ocurență. A merge la joacă pe terenul de joc poate fi utilizată ca întărire pentru o lectură suplimentară. Adesea, părinții utilizează această tehnică în situații de genul “Mai întâi mănânci și apoi îți citesc o poveste”.

În clasă, profesorii ignoră această tehnică când spun: “Să facem o scurtă pauză. Vom fi mai odihniți și vom putea lucra mai bine la ....” sau. Problema se pune invers: să ne folosim de activitățile preferate pentru a crește implicarea elevilor în activități mai puțin plăcute. Aplicând Principiul lui Premack în situațiile de mai sus, profesorul ar fi trebuit să spună: “Să rezolvăm mai întâi exercițiile la matematică și apoi mergem la joacă”.

Orele de lectură sunt activități mai puțin plăcute pentru copii. Ei preferă mai degrabă să citească glume, ghicitori, scurte istorioare hazlii decât nuvele, poezii, povești lungi. Îi putem determina să le citească și pe acestea din urmă, spunând: “Cine citește cinci minute din această nuvelă, are dreptul să citească apoi douăzeci și cinci de minute din cartea cu întâmplări comice”. Îi scurt timp, contingența se schimbă, la fiecare zece minute de citit din nuvelă acordăm câte zece minute de citit din întâmplări comice. Cu timpul activitatea plăcută nu va mai trebui condiționată de efectuarea celei neplăcute.

Încheierea unui contract (contractul de contingențe)

Această tehnică presupune negocierea și semnarea unui contract între adolescent și alte persoane (profesori, părinți, prieteni). El stabilește recompensele sau pedepsele pe care le va primi adolescentul în funcție de comportamentul său (consecințele depind de acțiunile sale).

Semnarea contractului are loc ca urmare a unei negocieri. El trebuie acceptat cu plăcere de către adolescent, nu impus cu forța. Scopurile urmărite sunt de scurtă durată, dar pot fi prelungite în funcție de succesele adolescentului. În același timp, scopurile trebuie să fie accesibile, relativ ușor de atins. Ca recompensă, selectăm acele lucruri/activități care sunt suficient de dorite pentru a funcționa ca atare. În clauzele contractului putem include și sancțiuni (pedepse sau pierderea unor privilegii) dar el funcționează mai eficient dacă se bazează pe recompense.

Pași în aplicarea tehnicii

- (a) Descrieți comportamentul țintă în termeni clari, detaliați și univoci, ținând cont de capacitatea de înțelegere a adolescentului.
- (b) Stabiliți durata, frecvența și calitatea cu care trebuie să se manifeste comportamentul țintă. Specificați-le drept clauze ale contractului. Altfel spus, clarificați ce anume trebuie “atins”.
- (c) Specificați întăririle pozitive sau recompensele acordate pentru efectuarea comportamentului dezirabil.
- (d) Stabiliți privilegiile care se pierd de ambele părți, prin încălcarea clauzelor.
- (e) Stabiliți bonusul (întărire pozitivă suplimentară) care se acordă dacă adolescentul depășește cerințele minime ale contractului.
- (f) Specificați mijloacele prin care observați, măsurați și înregistrați comportamentul dezirabil. Stabiliți procedura prin care acordați adolescentului feedback pentru performanțele sale pe perioada cât se aplică contractul.
- (g) Acordați întăririle imediat după răspunsul dezirabil.

Contractul trebuie încheiat în termeni pozitivi. Scopul său este formarea comportamentului prin întăririi pozitive. Îi puteți spune adolescentului “Dacă îți scrii tema voi înceta să te mai bat la cap”. Este o întărire negativă, dar ar fi mai bine să formați comportamentul acesta printr-o întărire pozitivă “Dacă îți scrii tema putem merge să jucăm fotbal”.

Tehnica este foarte eficientă cu adolescenții deoarece îi pune în situația de adulți, în zona proximei lor dezvoltări. Le influențăm comportamentul prin prestigiu: în loc să-l forțăm să execute ceva anume, îl determinăm să o facă fără pedeapsă. Cu cât am fi mai autoritari, cu atât revolta lor ar fi mai puternică.

Ca și clasă de comportamente, tehnica se aplică eficient, pentru cele “acting-out” (tensiunea descărcată în exterior): pierderea controlului, hiperactivitate; dificultăți în programarea timpului, motivație scăzută pentru diverse activități, fugă de la ore, refuzul de a scrie temele, întreținerea precară a igienei personale.

Esențial este să nu uităm că intenția unui astfel de contract este să reliefeze schimbările pozitive din copil, nicidecum să creeze o altă situație de eșec.

Tehnici de decelerare a comportamentului

Extincția (stingerea)

Este procedeul prin care înlăturăm întăririle care succed un comportament dezadaptativ. Rata ocurenței răspunsului scade ca urmare a nonîntăririi acestuia. Elevii care răspund ne întrebați “deranjează “ ora. Involuntar, profesorii acordă acestora un surplus de atenție. Tocmai acest surplus de atenție le întărește comportamentul. Dacă la un moment dat, începem să le ignorăm intervențiile inoportune, ele se vor manifesta din ce în ce mai rar, se vor reduce până la nivelul anterior acordării întăririlor atenționale (nivel operant).

Multe din comportamentele deviante sau dezadaptative sunt întreținute sau accentuate datorită întăririlor pozitive sau negative. Atenția este un tip de întărire care mai degrabă crește decât descrește frecvența comportamentelor dezadaptative la copii. Timpul necesar pentru a le stinge depinde de cât de bine a fost inițial învățat sau stimulat, învățare care la rândul ei depinde de

programul prin care au fost administrate întăririle. Extincția este mai rapidă dacă acel comportament a fost format prin întăriri continue.

Retragerea întăririi unui anumit comportament scade probabilitatea ocurenței lui. Chiar dacă extincția este eficace s-ar putea ca la început efectele să fie inverse: să accentueze comportamentul dezadaptativ (explozia stingerii) și abia apoi să decelereze. Este o încercare de a redobândi anumite întăriri prin accelerarea comportamentului prin care acestea au fost inițial obținute.

Pași în aplicarea tehnicii:

(a) Observați cu atenție elevul pentru a identifica cu exactitate consecința care întărește comportamentul dezadaptativ (atenția adultului pentru crizele de nervi “temper tantrums”). Pentru început este posibilă creșterea în intensitate a comportamentului indezirabil.

(b) Administrați întăriri pozitive pentru un comportament adaptativ, incompatibil cu cel dezadaptativ pe care vreți să-l stingeți.

Tehnica este eficientă pentru numeroase probleme comportamentale: crize de nervi (“temper tantrums”), limbaj vulgar, plâns și văicăreli excesive, suprasolicitarea atenției celorlalți, comportamente automutilante.

Time –out

Un comportament dezadaptativ este decelerat prin îndepărtarea sau privarea subiectului de întăririle pozitive pe care le poate avea într-un anumit context. Pentru un comportament agresiv în timpul orei, elevul este trimis la colț. Îl ducem în alt context care nu-i mai oferă întăriri pentru agresivitatea sa.

Această tehnică este eficientă în următoarele condiții:

(a) Durata time-out-ului trebuie să fie scurtă. Pentru fiecare an din vârsta cronologică, adăugăm un minut time-out. Simpla lungire a time-out-ului nu înseamnă creșterea eficienței sale (pentru un criminal, prelungirea timpului de detenție nu înseamnă creșterea moralității sale).

(b) Să ne asigurăm că pe perioada time-out-ului nu apar alte beneficii pentru subiect.

Copilul care este trimis în colțul din fața clasei poate deveni obiectul atenției celorlalți rămași în bănci; aceasta ar putea fi o întărire care să accentueze comportamentul indezirabil.

(c) Să ne asigurăm că time-out-ul nu-i oferă subiectului posibilitatea să evite anumite responsabilități (il dăm afară de la ore în timp ce toți ceilalți dau lucrare de control; evident pe coridor își poate găsi preocupări mai plăcute decât să fie verificat prin lucrare scrisă). Subiectul trebuie conștientizat de timpul cât va urma să fie scos din mediu.

Tehnica este eficientă pentru comportamente agresive, probleme de autocontrol, comportament și limbaj obscen, vorbire excesivă în ore, comportamentul de clown.

Penalizarea

Este o tehnică prin care privăm subiectul de anumite privilegii pe care le are. În momentul în care execută un comportament dezadaptativ în loc să acționăm asupra consecințelor, îi retragem privilegiile: obiecte, situații, activități pe care le valorizează.

Toate aceste modalități de intervenție din partea profesorului formează pachete de tehnici. Ele pot fi aplicate complementar. Își măresc eficiența dacă sunt utilizate congruent și consistent de către toți factorii din mediu.

Test de autoevaluare nr. 3

1. Se spune că studenții l-ar fi determinat pe Skinner, prin shaping, să stea, majoritatea timpului când ținea cursul, într-un anumit loc în fața clasei. Cum credeți că au reușit acest lucru?
2. Treceți în revistă comportamentele pe care le realizați într-o zi obișnuită. Analizați întăririle negative și pozitive care le influențează. Imaginați-vă ce s-ar întâmpla dacă aceste întăriri ar înceta (efectele pe termen scurt – pe termen lung)
3. Identificați câteva penalizări pe care le-ați aplicat elevului și câteva penalizări care vi s-au aplicat dumneavoastră în ultimele două săptămâni. Care au fost efectele lor?
4. Arătați cum se poate aplica *notarea școlară* – ca formă de întărire, după fiecare dintre programele de întărire. Ce consecințe pot produce asupra comportamentului (= cantitatea de informație învățată la o materie).
5. Care este diferența dintre pedeapsă și întărire negativă? Analizați următoarea situație: profesorul X dă nota 2 fiecărui elev care nu-și face tema de casă. Elevul Y, temându-se, nu mai vine cu tema nefăcută dar de fiecare dată când nu are timp să o facă, chiulește de la școală.

Lucrare de verificare nr. 2

1. Alcătuiți un eseu (o pagină) cu titlul – Ce poate face un profesor, astfel încât să realizeze un bun management al clasei?
3 puncte
2. Realizați o analiză funcțională a unui comportament negativ din clasă.
3 puncte
3. Realizați o paralelă între întăririle pozitive, întăririle negative și pedepse.?
3 puncte
N.B. Un punct se acordă din oficiu.

Bibliografie minimală:

- Băban, A., (2001). Consiliere educațională – ghid metodologic pentru orele de dirigenție și consiliere. Ed. Psinet Cluj-Napoca.
- Cosmovici, A., Iacob, L. (coord.) (1999). Psihologie școlară. Polirom, Iași.
- Iucu, R., B. (2000). Managementul și gestiunea clasei de elevi. Fundamente teoretico-metodologice. Polirom, Iași.
- Grant, W. (2002). Rezolvarea conflictelor. Teora, București.
- Iucu, R., B. (2000). Managementul și gestiunea clasei/grupe de elevi. Fundamente teoretico-metodologice. Polirom, Iași.
- Lemeni, G. Miclea, M. (2004). Consiliere și Orientare. Ghid de Educație pentru Carieră. Ed. ASCR, Cluj-Napoca.
- Miclea, M. (1999). Psihologie cognitivă. Modele teoretico-experimentale. Polirom, Iași.
- Miclea M. (1997). Stres și mecanismele de apărare. Cluj-Napoca: Presa universitară clujeană.
- Peretti, A., Legrand, J., Boniface, J., (2001). Tehnici de comunicare. Polirom. Iași
- *** (1998). Conflictele și comunicarea. Fundația Soros., Ed. ARC București.